

Virginie Mamadouh

Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen,
Universiteit van Amsterdam

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) eerde onlangs postuum biermagnaat Freddy Heineken om zijn verdiensten voor de wetenschap. Heineken reikte ieder jaar prijzen uit aan wetenschappers die baanbrekend werk hadden verricht. Maar hij hield zichzelf ook met de wetenschap bezig. De toekomst van Europa en daaraan gerelateerd de staatkundige indeling hadden zijn belangstelling. Heineken beschouwde de ongelijkheid tussen lidstaten als een obstakel voor de Europese eenwording.

In zijn 'Eurotopia' verdeelde hij Europa in 75 - meer gelijke - delen. Geografen kraakten de kaart, maar moeten ook afgunstig zijn geweest dat Eurotopia ten minste de regeringsleiders bereikte.

Freddy Heineken als hobbygeograaf

De KNAW noemde Alfred Heineken (1923-2002) 'een creatief ondernemer met een scherpe visie op het belang van wetenschap en technologie'. Dat bleek in de eerste plaats uit de vier grote internationale wetenschapsprijzen die naar zijn vader en hemzelf zijn genoemd. Daarnaast memoreert de KNAW zijn inhoudelijke betrokkenheid. Met ecooloog Duursma boog hij zich over het dichten van het gat in de ozonlaag; met medewerking van de Leidse historici Wesseling en Van den Doel schreef hij zijn 'Eurotopia', een plan voor een vreedzame Europa. Dat laatste verscheen in 1992, ten tijde van de voltooiing van de Europese Markt en de oprichting van de Europese Unie.

'Traditionele stammengrenzen'

Heineken schreef geïnspireerd te zijn geweest door de Britse historicus Cyril Northcote Parkinson die hem overtuigd had dat er bestuurlijke hervormingen nodig waren voor het welslagen van een federaal Europa. De grote vooruitgangen die beging jaren negentig geboekt werden op het gebied van de Europese eenwording, waren voor hem aanleiding om de kwestie van de bestuurbaarheid van de Europese Federatie publiekelijk aan de orde te stellen. Net als Cyril Northcote Parkinson vond Heineken de ongelijkheid in grootte en macht tussen de lidstaten een bron van zorg. De Nederlander liet zich ook inspireren door het eerdere werk van de Amerikaans-Oostenrijkse socioloog Leopold Kohr. In zijn boek *The Breakdown of Nations* dat in 1957 ver-

scheen, enkele jaren na de eerste formele stappen naar eenwording in West-Europa, betoogde Kohr dat alleen een federatie vrede op het Europees continent kon brengen. Kohr benadrukte echter dat evenwichtigheid tussen partners noodzakelijk was voor het welslagen van een federatie. Met de bestaande verschillen in grootte (en daarom in macht) tussen Duitsland en de overige Europese staten, was een federatie tot mislukking gedoemd. Want het probleem van Europa is, zoals voor elke federatie, niet dat van de vereniging, maar dat van de indeling. Daarom pleitte Kohr voor een herindeling van Europa in kleine, gelijkwaardige staten, waarbij arbitraire grenzen voornamelijk door breedtelijnen en meridianen werden bepaald zoals in Amerika (figuur 1). Hij zag echter wel in dat het weinig realistisch was en stelde uiteindelijk een kaart voor die de 'traditionele stammengrenzen' in acht nam (figuur 2). Daarmee bedoelde hij niet staatsgrenzen, maar grenzen tussen belangrijke historische regio's binnen staten. Sommige staten zouden voortbestaan (waaronder België en Nederland, zij het onder de naam Holland), terwijl de grotere staten zouden worden vervangen door historisch regio's van ongelijk karakter: voormalig koninkrijken (bijvoorbeeld Savooi, Napels) maar ook nieuwere eenheden zoals Elzas-Lotharingië (het Franse gebied dat van 1871 tot 1918 bij Duitsland was ingelijfd).

Eurotopia

Dit inspireerde Heineken tot een soortgelijk betoog. In 1992 kreeg zijn plan veel aandacht, want de kreet 'Europa van de regio's' hing in de lucht. Dit blijkt uit de groeiende rol van regio's in de bestuurlijke netwerken van de Europese Gemeenschap en de instelling van het 'Comité voor de regio's'. Bovendien was een succesvol ondernemer aan het woord, en die kreeg meer gehoor dan de doorsnee-academicus.

Heineken pleit met zijn Eurotopie voor een drievoudige utopie: allereerst komt er een Europese federatie 'de Verenigde Staten van Europa'. Ten tweede behelst deze federatie een veel groter gebied dan de twaalf lidstaten van de toenmalige Europese Gemeenschap en strekt zij zich uit tot aan de grenzen van de voormalige Sovjet-Unie (maar zonder de Baltische staten waarmee nu wel over toetreding tot de Europese Unie wordt

Heineken benadrukt dat zijn herindeling de grenzen van bestaande staten weliswaar niet altijd respecteert, maar dat deelstaten altijd uit de samenvoeging van bestaande bestuurlijke regio's ontstaan

Alfred Heineken

onderhandeld). Ten derde zijn de deelstaten kleiner dan de huidige (lid-)staten. Zijn voorstel is een herindeling van Europa in 75 deelstaten van tussen de vijf en tien miljoen inwoners.

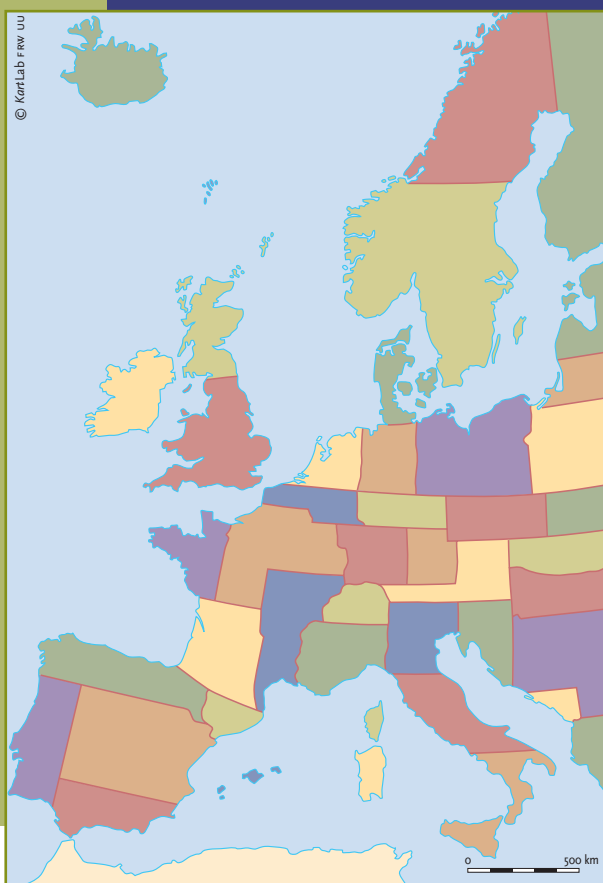
Heineken presenteert zijn plan als realistisch door te benadrukken dat zijn herindeling de grenzen van bestaande staten weliswaar niet altijd respecteert, maar dat deelstaten altijd uit de samen-

voeging van bestaande bestuurlijke regio's ontstaan. Dit zou implementatie van het plan dichterbij brengen. Sommige staten blijven bestaan, omdat zij niet meer dan tien miljoen inwoners tellen. Dit geldt voor IJsland, Noorwegen, Zweden, Finland, Denemarken, Zwitserland, Portugal, Griekenland, Bulgarije en Hongarije. Grotere Europese staten worden verdeeld: Duitsland in elf deelstaten, Groot-Brittannië in negen (waaronder Schotland en Wales), Italië en Frankrijk in acht, Spanje in zes, Polen in vijf, Roemenië en het toen nog niet-gesplitste heel Tsjechoslowakije in drie, Oostenrijk, Nederland en België in twee. Opvallend zijn de deelstaten die ontstaan door de bestaande staatsgrenzen te negeren. Noord-Ierland wordt bij Ierland gevoegd, de Nederlandse provincie Limburg met Vlaanderen en Brussel gaat op in een nieuwe deelstaat Vlaanderen, Wallonië met de Franse regio Nord-Pas-de-Calais in Henegouwen, en Luxemburg vormt met Saarland en Rheinland-Pfalz de deelstaat Rijnland-Moezeland. Daarnaast ontstaat de deelstaat Noricum (genoemd naar een Romeinse provincie) uit vijf Oostenrijkse deelstaten en Slovenië.

Joegoslavië

Onduidelijk is hoe Heineken met het in die periode uit elkaar vallende Joegoslavië omgaat. Hij lijkt Joegoslavische deelrepublieken als bestaande situatie te nemen, en niet de zelfstandig wordende staten. Sommige voormalige deelrepublieken worden deelstaten: Kroatië, Bosnië-Herzegovina, Macedonië, zij het onder de naam van haar hoofdstad: Skopje, en Servië (inclusief Vojvodina en Montenegro), terwijl andere in een samengevoegde deelstaat opgaan zoals wij gezien hebben voor Slovenië, maar ook Kosovo dat bij de deelstaat Albanië wordt ingedeeld. Wat de grote eilanden in de Middellandse Zee betreft, Cyprus is (herenigd!) een deelstaat op zichzelf, Kreta blijft bij Griekenland, Corsica wordt bij de Provence ingedeeld, en de Balearen bij Valencia, terwijl Malta samen met de Italiaanse eilanden Sicilië en Sardinië de deelstaat Sicilië vormt. Ten slotte wordt Andorra aan Catalonië toegevoegd, San Marino aan Umbrië; maar de microstaten Monaco en Liechtenstein handhaaft Heineken als waarnemende lidstaten. Over het Vaticaan wordt niet gerept.

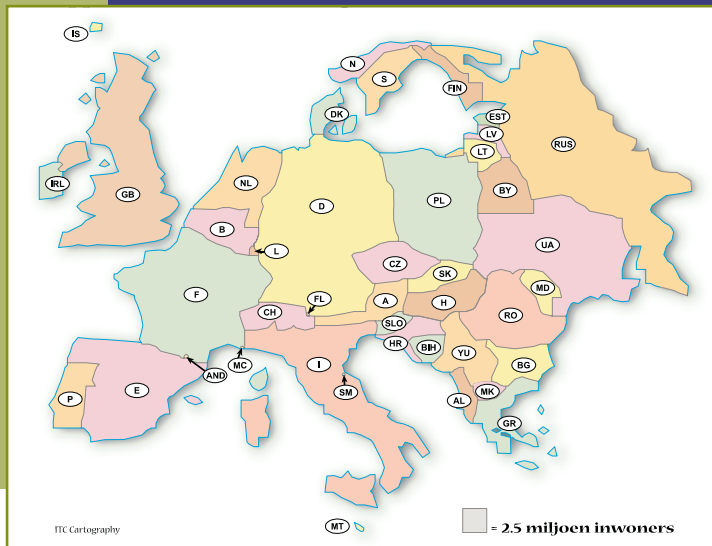
Figuur 1. De ideale verdeling van Europa in deelstaten (Kohr 1957)

Figuur 2. Een verdeling van Europa in deelstaten die rekening houdt met de 'traditionele stammengrenzen' (Kohr 1957).

Figuur 3: Anamorfosekaart, door ITC vervaardigd in opdracht van Freddy Heineken. Oppervlakte naar bevolking.

‘Om te huilen’

Enkele Nederlandse geografen, waaronder het Utrechtse drietal Van Rietbergen, Van Dam en Volkers, lieten van de kaart en zijn makers – behalve Heineken een aantal historici – weinig heel, temeer omdat de dagbladen veel aandacht aan het plan schonken. Zij vonden de kaart getuigen van simplisme en ergerden zich aan de willekeur van de argumentatie voor deling en samenvoeging. De daaruit resulterende kaart was volgens de drie Utrechtse geografen ‘om te huilen’.

Gezien de context van de herleving van regio's waarin hij zijn plan plaatst, is het inderdaad opvallend dat Heineken regionale mobilisaties volledig negeert: de Spaans-Franse grens blijft onaangeroerd zowel in Baskenland als in Catalonië (en aan de Spaanse kant worden deze regio's in grotere gehelen ingelijfd), de Unionisten in Noord-Ierland lijken hereniging van het eiland niet te kunnen verhinderen, de Duitstaligen in het Italiaanse Zuid-Tirol worden niet betrokken bij de

nieuwe deelstaat Noricum. Maar vooral aan de herindeling van Joegoslavië kan men zien hoe onrealistisch Heineken is. Sinds 1992 zijn de conflicten over de status en de begrenzing van de nieuwe staten zo hevig en gewelddadig geweest

Voor al aan de herindeling van Joegoslavië kan men zien hoe onrealistisch Heineken is

(vooral in Bosnië-Herzegovina en in Kosovo) dat de onnozelheid van zulke cartografische oefeningen in alle glorie wordt gedemonstreerd. Niet alleen de legitimiteit en de identificatiekracht van de bestaande staten maken de totstandkoming van zo'n herinrichting onwaarschijnlijk, conflicterende claims uit en over regio's zijn ook zeer sterk. Het zijn zeker geen details voor latere zorg, zoals Heineken veronderstelde. Zelfs de fluwelen scheiding van Tsjechië en Slowakije verliep niet volgens Heinekens plan; hij had een driedeling Bohemië, Moravië, Slowakije voor ogen.

Ruzies

Het gebrek aan overtuigingskracht van Eurotopia wil echter niet zeggen dat het probleem dat Heineken aankaartte niet reëel is. Sterker: de ongelijkheid tussen de Europese lidstaten is tien jaar na de presentatie van zijn kaart problematischer dan ooit. Dit bleek weer eind 2000 op de EU-top in Nice toen veranderingen in

stem- en zetelverhoudingen binnen de Europese instellingen in een nieuw verdrag vastgelegd moesten worden. Dit leidde tot grote ruzies waarbij het net niet tot een confrontatie kwam tussen Nederland en België en met de grootste moeite een compromis bereikt kon worden. De Conventie over de toekomst van Europa die 28 februari jl. van start ging onder leiding van de voormalige Franse president Giscard d'Estaing, zal zich ook over deze verhoudingen tussen de lidstaten buigen, want de bestuurbaarheid van de Europese Unie is nog steeds een punt van grote zorg. Het is onwaarschijnlijk dat de Conventie zich aan het opdelen van lidstaten zal wagen, maar ze zal zich zeker buigen over de verdeling van stemmen en zetels tussen de (huidige en toekomstige) lidstaten in de Raad en in het Parlement.

Met dit onderwerp hield Heineken zich direct na de rel op de top van Nice ook bezig. In 2001 gaf hij aan de cartografen van het ITC in Enschede opdracht een kaart te maken waarop duidelijk zou worden dat de huidige stemverdeling per land binnen de Europese Unie onrechtvaardig was. Gekozen werd voor anamorfose. Op deze kaart worden gebieden weergegeven volgens een andere eigenschap dan hun geografische oppervlak. Bij het maken van zo'n kaart moeten wel een aantal kenmerken in acht worden genomen, omdat anders de kaart niet werkt. Zo is de herkenbaarheid van de gebieden en de onderlinge topologie van groot belang. Er treedt wel vervorming op, maar geen misvorming, en grensrelaties tussen de landen worden behouden.

Extra stem

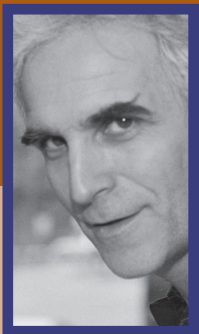
De Heineken anamorfosekaart (figuur 3) is op de bevolking van de lidstaten en andere Europese staten gebaseerd. Op de kaart komt de positie van Nederland als grootste van de kleine lidstaten duidelijker naar voren dan op conventionele geografische kaarten. Daardoor kan inzichtelijk worden gemaakt waarom Nederland op de top in Nice eind 2001 meer stemmen dan België in de Raad eiste ('Kok vocht als een leeuw voor die extra stem', kopte de *Volkskrant*). Men kan echter nog beter zien dat de grotere lidstaten en met name Duitsland ondervertegenwoordigd zijn bij de verdeling van stemmen en zetels, ook vergeleken met Nederland (zie www.geografie.nl).

Heineken wilde de kaart in een groot landelijk dagblad met een begeleidend betoog publiceren, maar dat is er door zijn overlijden niet meer van gekomen. Ondanks de oppervlakkigheid van zijn analyse, slaagde deze hobbygeograaf er wel in wat veel professionele geografen niet lukt: aandacht krijgen in de media. ■

Met dank aan Menno-Jan Kraak (ITC).

Bronnen

- Heineken, A. H. 1992. The United States of Europe (A Eurotopia?). Amsterdamse Stichting voor de Historische Wetenschap, Amsterdam.
- Kohr, L. 1957. The Breakdown of Nations. Routledge & Kegan Paul, London.
- Rietbergen, T. van, F. van Dam & K. Volkers 1992. Heinekens nieuwe Europa. Jaarboek Leidse SIB.

DE GEOTHERAPEUT

Nederlandse geografen ontbreken in Anglo-Amerikaanse discours

De verzuchtingen van Jeroen Bosman over de gerichtheid van de media op de wetenschappelijke 'superssterren' Manuel Castells en Saskia Sassen raakten bij de Utrechtse studente stadsgeografie Morag Torrance een gevoelige snaar. Zij is net terug uit de VS en heeft daarin in het vak *Global Cities/World Cities* uitgebreid gediscussieerd over deze twee wetenschappelijke hoogvliegers. Ter genoegdoening van Jeroen Bosman: ook in de VS (University of Wisconsin-Madison) zijn de helden niet onomstreden. Vooral de vraag of de macht vooral in de steden ligt, zoals Sassen denkt, of toch meer door de plaats in het globale netwerk wordt

De Nederlandse geograaf zit in de periferie omdat hij niet meedraaft in de populaire 'geographies of self'

bepaald, zoals Castells meent, houdt de gemoederen bezig. Wie er nu precies gelijk heeft, interesseert Torrance eigenlijk niet eens zo veel, maar dat ze zich de discussie zo'n jaar later nog goed voor de geest kan halen, vindt ze veel belangrijker. In Nederland zijn Castells en Sassen dan wel verplichte kost, maar doordat er tijdens de opleiding veel te weinig over gediscussieerd wordt en de nadruk te veel op reproductie ligt, missen de studenten volgens Torrance de kern van het verhaal. Die is namelijk dat er verschillende theorieën bestaan die allemaal een zekere geldigheid hebben, waarbij de discussie je gedachten ordent.

Ook heeft zij het wetenschappelijk bedrijf in de VS in werking gezien. Zo heeft Saskia Sassen wel 25 aio's in dienst die allemaal aan dataverzameling in Tokio doen en onder elk van hun artikelen, of ze er nu iets aan gedaan heeft of niet, zet ze haar eigen naam. Wat haar verder intrigeerde, was dat Nederlandse geografen zich nauwelijks lijken te

bemoeien met het 'global cities' debat, terwijl dit toch tot de 'core of the scientific field of geography' hoort. Alleen Jan Nijman bemoeit zich er volgens haar mee, maar die zit dan ook op de universiteit van Miami. Volgens Torrance zit de Nederlandse geograaf een beetje in de periferie en komt dit vooral omdat we niet meedraven met de populaire 'geographies of self'. We volgen het 'Anglo-Amerikaanse discours' volgens haar gewoonweg niet! Niet dat het hoeft, de helft van die artikelen zijn, zo stelt Torrance, niet te lezen en veel van die 'geography of nowhere' slaat echt ergens op, maar dan moeten we ook niet klagen zoals Jeroen Bosman doet, dat we niet gehoord worden. Immers de reden dat deze twee sterren zoveel geïnterviewd worden is dat zij wel midden in het discours zitten. Er wordt weinig nieuws verteld, maar het is wel wat mensen bezighoudt, weet Torrance. Tim Bunnell (een Brit die aan de National Singapore University werkt) biedt volgens haar echter troost: 'it is time we move on into the practice of studying what really goes on in those global cities. I think we have talked long enough about what a global city is. Let's see what happens there. Political and governance problems should be the next step in

global city research'. Dus besluit Torrance: 'als we nu eindelijk eens de Randstad als een geheel gaan zien en het gebied ook echt presenteren als 'global city' dan hebben Nederlandse geografen toch een gouden toekomst? Beschrijven wat er gaande is in Nederland kunnen we al goed, en als dit 'het discours' wordt voor de komende tien jaar zitten we gebakken'. Krijgen we eindelijk ook eens een hogere positie op de wetenschappelijke ranglijsten. En dat is toch wat wij allen willen? Heeft Torrance gelijk? Willen we allemaal die hogere positie op de ranglijsten? En kan dit dan, zoals Torrance denkt, worden verwezenlijkt door domweg mee te waaien met de wetenschappelijke winden en je aan te sluiten bij de leidende thema's en dan maar voortdurend dezelfde dingen roepen. Of nog duidelijker: moeten we met versterkte aandacht onze pijlen richten op dit discours en ons aansluiten bij de nu al schier onbepaalde stroom van Engelstalige artikelen om zo vanzelf roem en aandacht te oogsten. Of is dit juist een heilloze weg en moeten we terug naar het maatschappelijk debat of licht het gebrek aan aandacht voor de Nederlandse geograaf aan totaal andere zaken? Laat het horen en mail naar de geotherapeut,

Ton van Rietbergen
t.vanrietbergen@geog.uu.nl

advertentie

Pied à terre

kaarten en gidsen voor actieve vakanties

Globale catalogus: www.piedaterre.nl

Singel 393
1012 WN Amsterdam
tel (020) 627 4455
fax (020) 620 8996
E-mail info@piedaterre.nl
Gelegen in het centrum,
achter het Spui.
Tramlijnen 1, 2 of 5 vanaf CS.

Winkel open:
maandag t/m vrijdag: 10.00 - 18.00 uur
zaterdag: 10.00 - 17.00 uur
Koopavonden:
donderdag van april t/m augustus
18.00 - 21.00 uur

Postorderservice